

Two Villages in
Transition
Dominant Strategic
Types in Rural Area

DOUĂ SATE ÎN TRANZIȚIE TIPURI STRATEGICE DOMINANTE ÎN LUMEA RURALĂ *)

VINTILĂ MIHĂILESCU

The present paper is based on four years fieldwork in two social and ecological different villages of Romania, concerning the strategic choices of peasants confronted with their retrieved status of landowners. Two dominant strategic types, developed by the two communities, are contrasted along a dimension similar in many points to the classical Gemeinschaft-Gesellschaft distinction.

Două iluzii înfrânte au afectat imaginea de început asupra agriculturii și, mai larg, asupra lumii rurale în România post-decembristă: faptul că *privatizarea* (în sprijn revenirea pământurilor în proprietate privată) constituie un act de dreptate socială care va produce de la sine o revenire a lumii rurale pe făgașul *normal*; faptul că, prin aceasta, *țărani români* va renaște precum Anteu în contact cu pământul sacru. Pe scurt, într-un mod semnificativ, tranziția devinea mai degrabă o întoarcere în trecut (acel trecut curmat de "paranteza" comunistă) decât un mers înainte, justificarea acestei restaurații fiind o exaltare, idilică sau cinică, a *țăranielui român* și a relației sale aproape misticice cu pământul.

Astfel, din motive propagandistice lesne de înțeles, oferta reformei agrare s-a prezentat ca "reîmpripietărire" (de fapt acest termen a și fost adoptat de majoritatea lumii, devenind curent), ca o formă de "a da (înapoi) pământ *țăranielor*" și astfel de "a face dreptate",

*) Acest studiu a fost realizat de către o echipă de studenți ai Observatorului Social alcătuită din Bălășescu Alexandru, Berevoiescu Ionica, Coman Gabriela, Duță Cosmina, Frunză Mălina, Hașdeu Iulia, Ionescu-Mușcel Adina, Ioniță Sorin, Voicu Bogdan și alții sub îndrumarea și în colaborare cu un colectiv al Centrului de Cercetări Antropologice al Academiei Române alcătuit din Gheorghiu Mircea, Mihăilescu Vintilă, Nicolau Viorica și Răduț Radu. Coordonarea și redactarea aparține lui Mihăilescu Vintilă.

restabilind starea de proprietate dinainte de 1959. Dincolo de înfățișarea sa ideologică, legea funciară privilegiază, în spiritul și litera sa, proprietatea în defavoarea productivității, fiind din acest punct de vedere o lege agrară nu și agricolă. Altfel spus, aceasta înseamnă că beneficiarul legii capătă drept de proprietate asupra unei suprafețe de pământ (nici acest aspect nefiind însă bine pus la punct, aplicarea legii generând ceea ce K. Verdery numește foarte plastic "elasticitatea pământului" (Verdery, 1994), după care este lăsat să se descurce cum o ști. Statul oferă criterii de proprietate și mijloace de productivitate, lipsa unui "model agricol" - și astfel a unei adevărate politici în domeniul agriculturii - fiind din acest punct de vedere aproape totală. În aceste condiții, beneficiarii legii funciare vor trebui să-și elaboreze singuri "modele de producție", să dezvolte strategii, indivi-duale sau de grup, de utilizare *sui generis* a unei oferte sociale anemice și slab structurate. Variabilitatea opțiunilor strategice va fi în aceste condiții și mai mare, ca depinzând de o serie întreagă de factori de natură geografică, socio-economică, culturală și, nu în ultimul rând, individuală. Devine astfel tot mai evident faptul de bun simț că agricultura nu se rezumă la "împroprietărire", după cum nici lumea rurală nu se reduce, la "țărani români".

Lipsa unei politici agrare unitare și convergente, pe de o parte, și existența unor condiții geografice și sociale divergente, pe de altă parte, au generat astfel un peisaj extrem de diversificat al lumii rurale românești, imposibil de cuprins în "schematismul holist" al unei viziuni univoce și nediferențiate. Aceasta este și motivul pentru care în studiu de față am încercat să abordăm realitatea satului românesc actual dintr-o perspectivă tipologică, aptă în principiu să reconstituie tendențial diversitatea socială existentă.

Ar fi însă facil - dacă nu chiar de-a dreptul eronat - să căutăm explicația

acestei stări de fapt exclusiv în rațiuni politice de moment. Starea actuală a lumii rurale românești și politica referitoare la ea se află într-o evidență continuare a unei istorii mai îndelungate și trebuie citite în perspectiva acestei "durate lungi".

"Chestiunea agrară" și mentalitatea țărănească de-a lungul timpului

Interpretarea situației actuale în perspectiva "marilor durate" ale istoriei este edificatoare în măsura în care ceea ce se petrece în prezent se înscrie încă în vicisitudinile "chestiunii agrare", aşa cum s-a constituit ea timp de secole în această "Europă a marilor latifundii" în general și în România, în particular: "Dacă în Europa occidentală am asistat la formarea progresivă de-a lungul istoriei a unei țărănimii independente și proprietară a terenurilor sale, la est de Elba acest proces a fost frânat de «a doua iobagie», marea proprietate păstrând aici o foarte mare influență funciară" (Maurel, 1994). Chiar și aşa numita "paranteză istorică" a comunismului se înscrie *sui generis* în această luptă a marii proprietăți, direct sau indirect etatizată, cu mica proprietate țărănească de subzistență, tot mai fărâmătată și gravată de forme mascate de dijmă. Subminând-o economic până în pragul dizolvării, comunismul a întărit însă, în mod paradoxal, valoarea simbolică a "gospodăriei", aceasta fiind în centrul economiei secundare și a rețelelor de schimburi care au asigurat subzistența întregii populații mai ales în ultimii ani ai regimului Ceaușescu.

Permanențe ale mentalității țărănești

De-a lungul acestui proces istoric, dincolo de inevitabilele prefaceri și diferențe, pot fi identificate anumite caracteristici de lungă durată ale organizării sociale a țărănimii care se fac simțite încă

până în ziua de astăzi. Urmând în această privință analizele de istorie socială ale lui H.H. Stahl, am putea desprinde astfel următoarele tendințe reprezentative:

- exploatarea devălmașă a terenurilor, având "un evident caracter de străvechime", diferențiat istoric și zonal, mai pronunțată și mai bine păstrată în satele răzășești (care în 1912 mai reprezentau încă 25% din populația Munteniei, de pildă), dar împărtășită în anumită măsură și de satele de iobagi: "Se pare că temeiul vieții clăcășești, interne, adică a clăcașilor între ei după ce daseră boierului ce era al boierului, era aceeași devălmașie care stătea drept temei vieții răzășești. Foarte târziu, după expropierea de la 1864, după împroprietărirea individuală a clăcașilor, precum afirma N. Filipescu, acești clăcași au continuat a trăi în devălmașie. Astăzi încă, vestigii ale unei organizări colective, pe tariale, ale unor drepturi de folosire devălmașe a miriștilor etc., ne arată că așa ceva s-ar fi putut întâmpla să fie" (idem). La alt nivel, spiritul devălmaș dăinuie la nivelul variatelor forme de devălmașie familială răspândite în satul românesc.

Aceste practici devălmașe sunt într-atât de înrădăcinat încât legile agrare pot viza obștea și nu individul, chiar după faimoasa împroprietărire a lui Cuza. Astfel, de pildă, "decretul din Decembrie 1918 nu prevedea nici o dispoziție pentru împroprietărire, care urma să fie făcută după o lege specială mai târziu. Pământul exproprietat trebuia cultivat în obște" (Garoflid, 1938), aceasta fiind astfel adevăratul subiect juridic. Pe de altă parte, "un veac întreg, sătenii n-au făcut altceva decât să răstălmăcească în duh devălmaș toate reformele statului și, paradoxal, seria de împroprietării care au urmat nu au dus la o întărire a spiritului de proprietate individuală ci dimpotrivă la întărirea credinței într-o devălmașie a tuturor pământurilor sării, din care ei, sătenii, aveau dreptul să folosească după nevoie, evident plătind impozite și dijmă" (Stahl, op. cit.).

Recunoscut ca "tradicional", acest spirit devălmaș este resuscitat și în plină tranziție de către unii specialiști precum Adrian Găzdaru și Iancu Boțan, care consideră, confundând voința asociativă cu egalitarismul comunitar, că "acest comportament asociativ (referire explicită la vechile obști) ar putea reprezenta cea mai bună șansă de adaptare la agricultura de piață". După cum vom vedea însă, în fapt lucrurile stau mai degrabă invers.

- criteriul economiei de subzistență: Principiile proprietății devălmașe sunt prin natura lor nu doar diferite, dar de-a dreptul opuse cerințelor unei economii de piață în spirit liberal. "Formula manchesteriană și liberală a societății cunoaște, ca principiu, o libertate desăvârșită de contractare între doi proprietari deplini. Pentru un gănditor de școală liberală în sens apusean (...) este o neputință logică de a înțelege, necum de a admite, devălmașia ca sistem social. (...) Devălmașia românească, cu drepturile ei nedeterminate și complexe, de folos la pământ, dijmă și clacă, trebuia să le apară ca un non sens juridic" (idem). De vocație autarhică, proprietatea și utilizarea ei devălmașe intră în conflict cu noile mecanisme economice care își fac apariția în satele românești, se transformă și se recompun, păstrând însă ca o regulă foarte răspândită gospodăria ca ultimă unitate devălmașă de subzistență, nu neapărat în sensul supraviețuirii, ci în cel al unei limitări "firești" a creșterii.

Această menire de subzistență a gospodăriei a fost intens speculată în perioada comună, potențând astfel prestigiul său social. În 1995 un țăran avea să ne declare, rezumând o întreagă stare de fapt: "Este un fel de subzistență ce facem noi aicea".

Politica agricolă și actori sociali

Aceste caracteristici de lungă durată s-au constituit și dezvoltat de-a lungul unor procese istorice complexe,

traversate de conflicte sociale specifice care au generat o diferențiere specifică a actorilor sociali, cu problemele și "mentalitățile" lor proprii și pe care vom încerca să le reamintim în continuare la fel de sumar.

Un schimb de replici din ședința Camerei din 25 august 1918 poate ilustra foarte bine tensiunea de fond care a însoțit istoria rurală a ultimelor două secole:

"D.D. Pătrășcanu: (...) Tara asta este o țară de țărani.

D. Stoianovici: Cine a spus-o? Unde este scris?

D. Dinu Arion: România s-a păstrat numai prin boieri.

D.I. Teodorescu: Nu este adevărat! (Sgomot mare, protestări violente din partea Majorității).

D.P. Greceanu, Vice-Presedinte Camerei: D-v. discutați chestiunea pătimașă.

Acest conflict fundamental între interesele marii și micii proprietăți se diferențiază pe teme și conflicte particulare, nici țărănamea, nici boierimea nefiind omogene din acest punct de vedere. Astfel, dincolo de diferența puternică între satele de moșneni și cele de clăcași, care își va pune amprenta sa istorică asupra mentalităților țărănești până în zilele noastre, trebuie amintit faptul că înșiși țărani liberi erau diferiți între ei. O dată cu destrămarea structurilor de obște și trecerea la diversele forme de sate umblătoare pe bâtrâni (vezi Stahl, 1965), se instituie treptat o *"neegalitate economică"*, o săracire relativă a celor cu descendenți numeroși, față de bogăția relativă a celor cu descendenți puțini. Două categorii sociale se nasc deci în sănul răzășiei: *chiaburii*, satisfăcuți cu starea de lucruri, și *sărmanii*, nemulțumiți. O luptă socială începe și se duce între aceste două categorii, satisfăcuții cerând menținerea statutului quo, cei nesatisfăcuți revenirea la «cum a fost în vechi», deci la deplina egalitate, eventual printr-o nouă împărțire. Acest proces social se petrece și astăzi sub

ochii noștri în satele răzășești» (Stahl, 1938). La altă scară și în alt mod, putem spune că acest proces social s-a reluat și după 1991 în mai toate satele românești.

Pe de altă parte, boierimea era și ea divizată între reprezentanții marii proprietăți, formate relativ târziu, și micii boiernași, "roșii" și "albi" învinuindu-se reciproc de "feodalism", respectiv "comunism". Mai important din punctul nostru de vedere este faptul că marii latifundiari, pe lângă faptul că apărau marea proprietate, cum era și firesc, preferau păstrarea stării de iobagie, doar parțial și târziu recunoșcând avantajele muncii cu țărani liberi. Dimpotrivă, "albi" se prevalau de o ideologie liberală, cerând improprietărea țărănilor ca preț al proprietății pe seama exproprierii marilor latifundiuri. "Credința într-o proprietate individuală de drept natural, acorda «revoluționarilor» un drept de a se socoti parte în proces. Căci dacă un proprietar individual, conform dreptului natural, trebuie să existe, de la sine înțeles că acest proprietar nu putea fi altul decât boierul, deoarece el este întradevar în «individ». Nu poate fi obștia sătenilor, devâlmașă, prin esența ei. Dacă totuși, nu pe pură logică, ci pe necesități de fapt, acestor țărani va trebui să li se respecte dreptul de folos la moșie, ei vor trebui să fie «improprietați», adică să li se constituie abea un drept de proprietate individuală, prin expropierea unei părți a proprietății boierului. (...) Aci trebuie căutat începutul unei serii de neînțelegeri între voința politică a boierilor reprezentând statul - și el mare latifundiar - și voința nelămurită, de cu totul altă natură, a satului. Dorința bonjuriștilor ("roșii", n.n.) era de a scăpa cât mai repede de povara acestei probleme agrare, făcând «partea focului», cedând ce era de cedat, țărănilor, ca să poată ajunge la constituirea deplinei lor proprietăți» (idem).

Problema proprietății pământului se constituie astfel relativ târziu, dar se impune rapid ca nod gordian al disputelor

politice în jurul "chestiei agrare". În această perspectivă, Kogălniceanu va putea afirma cu mândrie că «împroprietărirea» lui Cuza fonda "proprietatea individuală, liberă, proprietatea occidentală" la noi în țară. Același Kogălniceanu va afirma însă cățiva ani mai târziu, în raportul său la legea din 1889 că "țărani pe atunci nu cereau pământ, ei cereau ceva mai mult: libertatea muncii, desființarea clăcii". Proprietatea va apărea astfel tot mai mult țăraniilor ca o garanție a eliberării de servitutii, ea fiind însă asigurată permanent doar cu condiția directă sau indirectă a păstrării servitutilor. Mai ales după pacea de la Adrianopol, care permite românilor comerțul cu cereale, și după marile concesiuni ale pădurilor - pe scurt, după intrarea agriculturii române în sfera capitalismului occidental, în principal englez, după părerea lui Zeletin - servitutile țăraniilor se înmulțesc, marii latifundiari fiind interesați de extinderea exploatației terenurilor lor. În acest context, legea rurală din 1886 a lui Alexandru Cuza, care abolește iobagia împroprietărindu-i pe clăcași (vor rezulta astfel 511.000 gospodării cu o suprafață medie de aproape 4 ha./gospodărie) va fi o mare eliberare pentru țărani, dar îl va costa tronul pe domnitor. Doar doi ani mai târziu, Locotenenta domnească impune legea tocmelilor agricole, care va fi înăsprită apoi în 1872. După împroprietărirea lui Cuza, "țărani crezuseră, că libertatea muncii înseamnă libertatea de a nu munci (pe pământul boierului - n.n.), și se mărginiră să lucreze numai pământul pe care deveniseră proprietari" (Garoflid, 1938). Această iluzie a fost repede spulberată, servitutile reînnoite ale muncii ducând la o nouă formă de iobagie. Aceasta va eroda, pe de altă parte, prin datorii și fărâmătarea prin jocul moștenirii acestor terenuri "inalienabile", dar "divizibile", mica proprietate pe care țărani tocmai deveniseră stăpâni. Legile și reglementările agrare succesive se vor rezuma, în mare măsură, la convertirea

periodică a datorilor țăraniilor săraci și reinjectarea în doze mici a unei proprietăți necesare supraviețuirii forței de muncă rurale. "De la început loturile de împroprietărire au fost neîndestulătoare ca suprafață, chiar cele ale legii rurale (a lui Cuza, n.n.). În condițiile noastre de climă și debușeu, de agricultură rudimentară, producția lotului tip de 5 hectare nu putea asigura existența țăranielui. El era nevoie, pentru a-și completa întreținerea, să se învoiască la marele proprietar. Legile agrare nu au creat țărani liberi. Această situație, de la început rea, a fost înrăutățită încă prin dispozițiile legii. Loturile de împroprietărire erau inalienabile, dar divizibile. Rezultatul a fost că proprietatea țăranească care avea la înființarea ei o mijlocie de 4,6 hectare, avea la recensământul din 1896 o mijlocie de 3,4 hectare, iar la 1905 numai 3,2 hectare" (Garoflid, 1938).

Mărimea redusă a loturilor de împroprietărire sau date în folosință, limitarea sau chiar împiedicarea circulației pământurilor țărănești etc. "au opriț diferențierea țărănimii. Aceasta este pricina pentru care nu se găseau la țară proprietari mijlocii, țărani înstăriți" (idem). Mai mult decât atât, fărâmătarea terenurilor prin moșteniri succesive și acumularea datorilor măresc neîncetat numărul țăraniilor săraci, care vor reclama - și periodic li se va acorda - o reașezare a proprietății care să-i readucă la nivelul mediu de 5 hectare. Pământul, în aceste limite modeste, devine astfel o garanție (și un simbol) al relativei independențe a gospodăriilor țărănești. Preocuparea pentru proprietate, atât din partea țăraniilor, care o privesc ca pe un fel de drept sacru al lor, cât și din partea statului, care răspunde adesea populist la această cerință, va devansa sistematic preocuparea pentru productivitate. Din această perspectivă, dincolo de o inevitabilă diversitate, devine astfel transparentă o tendință dominantă și relativ permanentă de privilegiere a proprietății în detrimentul

productivității, a problemei agrare în defavoarea celei agricole: "Politica agrară a partidelor politice trebuie să fie înlocuită printr-o politică agricolă" - consideră C. Garoflid în anii '30; "România are o lege agrară dar îl lipsește o lege agricolă" - constată B. von Hirschhausen-Leclerc în 1994.

Atunci ca și acum, reformele agrare au fost marcate în mare măsură de considerente politice, atente să "conforțeze prin reforma agrară tărâimea (și astfel) să întărească în același timp bazele statelor naționale încă tinere" (M. Sivignon, 1993). Deși au existat încercări repetate în acest sens, impunerea unui "model agricol", ca "opțiune societală" (idem) nu a fost niciodată finalizată. Această relativă lipsă a unui "model agricol" a produs, mai ales în perioada actuală, un transfer masiv de responsabilitate de la instituții spre indivizi, lăsând "problema agricolă" în mare măsură la "libera" inițiativă a acestora din urmă. "Astfel, dincolo de voînță politică declarată, noul cadru juridic provoacă fragmentizarea și dezarticularea mijloacelor productive agricole fără a oferi o orientare recompunerei acestuia. Nu spune nimic despre modelele de exploatare care ar trebui promovate și nici despre sistemul productiv național de realizat. Acest cadru juridic conferă astfel actorilor locali, aruncăți brusc într-un context inedit, obligația și responsabilitatea de a-și inventa propriile lor forme de organizare agricolă" (B. von Hirschhausen-Leclerc, idem).

La aceste antecedente istorice, care constituie tot atâtea premize ale elaborării răspunsurilor strategice ale populației rurale în prezent, trebuie adăugată variabilitatea în teritoriu a stării rurale, diferită în zonele de șes și în cele de dealuri, în zonele istorice de moșneni și în cele de clăcași, în regiunile puternic sau slab industrializate, etc. Din nou, perioada comunistă nu este "în afara istoriei", efectul său nefiind doar unul uniformizator, permanent și pretutindeni același. Mai mult

chiar, distribuția geografică a implantării C.A.P.-urilor și într-o anumită măsură jocul oscilant al întovărășirilor au generat o nouă diferențiere între satele de câmpie, integral cooperativizate, și cele de deal, adesea neatinse de cooperativizare, suprapunându-se astfel, *grossost modo*, peste mai vechea distribuție geografică a răzășimii, mai compactă în zonele de deal (vezi Stahl, 1938) și consolidând astfel un puternic "factor topo-cultural deal-câmpie" de variabilitate inter-comunitară. De asemenea, amplasarea localităților rurale în fluxul de migrație și navetă a potențat și mai mult importanța apropierei/departării de centre industriale, întreaga compoziție socio-demografică a satelor modificându-se în funcție de acest factor - ceea ce constituie o moștenire de loc neglijabilă pentru situația și perspectivele lor actuale.

Aceste particularități istorice și regionale intră în alcătuirea generală a "resurselor" și "valorilor" ce vor condiționa modul în care diferitele categorii de săteni își vor elabora strategiile de răspuns la situația socială a "reîmproprietăririi". Acesta este și motivul pentru care am considerat necesară această scurtă rememorarea a "chestiunii agrare" în România.

Două sate în tranziție: O analiză contrastivă

Cercetarea de față s-a desfășurat pe durata a patru ani (1992-1995), cu campanii anuale de căte o lună și numeroase reveniri de durată mai scurtă în timpul anului. Sursele de bază ale informațiilor leau constituit observația (uneori participativă) și interviurile nedirigate și semidirigate. La acestea s-au adăugat în timp, pe măsură ce ni se lămurea problematica anului, o serie de chestionare punctuale care vor fi amintite pe măsura prezentării de mai jos. În sfârșit, în 1995, în cele două sate a fost aplicat, pe eșantioane repre-

zentative, chestionarul de alegeri sociale elaborat de un colectiv al catedrei de sociologie a Universității din București sub conducerea profesorului Dumitru Sandu, aplicarea având rol de testare finală a chestionarului precum și accea de a oferi o referință comunitară în interpretarea datelor eșantionului național.

Crăsanii și Voinești

Localitatea Crăsanii, alcătuită în prezent din satele Crăsanii, Copuzu și Sudiți, aparținând comunei Balaciu (jud. Ialomița), este așezată în Câmpia Dunării, la intersecția a două căi importante de comunicare ce traversează Bărăganul: râul Ialomița, de la est spre vest, și drumul Mostiștei, de la nord spre sud. Zonă de vechi așezări, după cum o probează și așezarea getică fortificată de la Piscu Crăsanii, Crăsanii sunt atestați documentar de la 1606 (1641 pentru Copuzu, pe atunci Cervenia).

Istoria Crăsanilor repetă istoria câmpiei dunărene, supusă invaziilor, depopulațiilor și colonizărilor, traversată de vechi drumuri comerciale și de păstoritul transhumanț. Inundațiile Ialomiței au contribuit și ele la dispariția sau mutarea văii comunităților de aici. Satele Copuzu și Sudiți revendică originea transilvăneană, majoritatea locuitorilor stabilindu-se ca urmare a emigrărilor și mai puțin a transumanței, în perioade diferite. Numele satului cel mai recent confirmă acest fenomen: sudiți erau emigranții din imperiul austro-ungar (cf. Meteș, 1983). Deși amestecați în fapt, locuitorii acestor așezări reproduc atât inter cat intracomunitar reprezentarea opoziției între autohtonii și noii veniți: cojeni (Crăsanii) și mocani (Copuzu și Sudiți), respectiv cămărașenii și mazili în cadrul Crăsanilor.

Zonă de țărani aserviți, Crăsanii mai păstrează încă, prin bâtrâni satului, amintirea improprietății lui Cuza. În anii comunismului, la Crăsanii s-a instalat un

C.A.P. reputat sărac, pe scheletul căruia, după 1990, s-a organizat "asociația mare", condusă de fosta contabilă șefă a C.A.P.-ului. În următorii ani, din aceasta au roit și s-au divizat o serie de alte asociații, familiiale, care cuprind toată populația zonei.

Voinești este unul dintre satele comunei cu același nume, situat în partea de nord-vest a județului Dâmbovița, pe drumul Târgoviște, în plină zonă colinară. Mărturii ale vechii locuirii din zonă nu lipsesc nici în acest caz (un tezaur roman din vremea lui Augustus, urmele unei așezări din secolul II-III d.Ch.).

Deși o legendă acceptată de majoritatea locuitorilor spune că satul își trage numele de la un căpitan al lui Mihai Viteazu, Voinea, documente păstrate în arhivă atestă existența sa anterioră, în perioada 1593-1599 fiind înregistrate aici o serie de tranzacții de pământ.

Voinești este un sat vechi de moșneni, vestit prin pomicultură. În secolul XVII majoritatea locuitorilor erau moșneni, dar apar deja atestări de tranzacții de ocine și delnițe din sat din care fac parte și "rumâni". Pe la mijlocul secolului XVII sunt înregistrări și moșneni care au "rumâni". În 1749, întreaga moșie se împarte între Mitropolie, Mănăstirea Radu Vodă și "restul moșnenilor". În secolul XIX apar alți proprietari: Diamandi Cărpinișanu, Ștefan Voinescu și alții, cu care clăcașii din Voinești au avut numeroase "pricini". La 1864, la "marea improprietărire", 105 locuitori din Voinești vor primi pământ. În 1893 se înființează prima Bancă populară a cooperăției. La 1912 comuna Voinești devine reședință de plasă, având judecătorie, oficiu poștal și un spital de pelagroși. Școala a fost înființată în 1843, din 1919 ea având 7 clase; din 1928 aici se vor organiza și cursuri pentru adulți. Căminul cultural "Căpitan Voinea", înființat în 1939, va organiza și el cursuri țărănești și de gospodărie.

Livezile care fac în prezent faima Voineștilor sunt amintite în documente

încă din secolul XVII. Se cultivau - mai bine spus creșteau - soiurile de mere Crețesc, Domnesc, Roșior și pruni. Către sfârșitul anilor '50, Voinești devin o bază de experimentare pomicolă, transformată apoi în "stațiune experimentală" unde, sub conducerea providențială pentru voineșteni a inginerului Moruju, iau naștere pe rând soiurile selecționate care vor face faima și avereia localnicilor până în prezent. De remarcat este faptul că, în perioada cât a funcționat aici întovărășirea, au fost plantate importante suprafețe de teren cu meri selecționați astfel încât, la dizolvarea întovărășirii, o bună parte a localnicilor să văzut "dotată" cu livezi pe care le exploatează până în prezent.

Schimbare socială și tipuri strategice

Problema noastră, când am ajuns, inițial, la Crăsani, apoi la Voinești, era una foarte clară; care sunt modificările sociale generate de reintarea în proprietate a pământului, atât și așa cum a fost ea realizată până la ora respectivă? Sau, și mai simplu spus, ce fac sau doresc să facă oamenii în această situație relativ nouă? Singura noastră ipoteză "de acasă" era chiar și mai simplă decât întrebarea: cei "reîmproprietăriți" nu fac și nu gândesc toti la fel, chiar dacă toti elaborează o strategie de răspuns la această situație.

După relativ puțin timp, o primă diferențiere, previzibilă de altminteri, s-a impus ca evidentă: deoparte se află o masă de săteni care făceau cam toti același lucru, găndeau cam la fel și într-un fel "dădeau tonul" și nota specifică comunității; pe de altă parte, câte unul care gădea și făcea altfel, care se angajase pe altă cale, pentru care "tranzitia" însemna altceva și era folosită în alt fel. Încercând să sistematizez această diversitate prin modele descriptive de tipuri sociale, am putut repertoria o serie de astfel de tipuri, cu reprezentare diferită în populație, mergând de la un model asemănător gospodăriei de

subzistență până la forme de "capitalism sălbatic". Ceea ce le diferenția însă dintru început, punând astfel o problemă de principiu, era însăși natura lor, faptul că într-un caz ele erau vizibil "comunitare", generate și practice într-un soi de consens, în timp ce în celălalt caz inițiativa și funcționarea erau mai degrabă individuale, chiar dacă mai mulți indivizi urmău aceeași cale sau că similar. Am ajuns astfel să ne punem explicit și concret problema holismului *versus* individualismului metodologic.

În urmă cu peste patruzeci de ani, Margaret Mead afirma că principală dificultate a țărilor sub dezvoltate din Africa de a ieși din starea lor constă în faptul că în aceste țări tradițiile sunt atât de constrângătoare și instituțiile atât de interdependente între ele încât orice schimbare presupune, la limită, o răsturnare globală și practic totală a structurii lor sociale (Mead, 1953). Era o expresie clară și tranșată a abordării holiste a schimbării sociale (a tranzitiei, am spune noi astăzi), presupunând, atât la nivelul acțiunii cât și la cel al cunoașterii, privilegierea societății globale, a structurilor și instituțiilor sale ca singura sursă a unei dinamici sociale reale și eficiente. Această viziune, larg împărtășită și de alți savanți, era și este contrazisă de adeptii individualismului metodologic, care pun în evidență eficiența și rationalitatea agentilor individuali dincolo și chiar împotriva "tradiționalității" societății globale. "Considerate laolaltă, aceste studii (inspirate de individualismul metodologic) tind să scoată în evidență simplismul teoriilor dezvoltării cu ambii de generalizare și care se străduiesc să analizeze direct consecințele datelor structurale sau culturale, eschivându-se de la analiza motivațiilor și comportamentelor individuale" (Boudon, 1986). Din această perspectivă a individualismului metodologic, atât strategul, cât și observatorul sunt invitați să se încreadă în individ ca sursă "fundamental ratională" de inițiativă socială și origine

reală a schimbării sociale.

Abordarea problemei tranzitiei în lumea rurală din România ne punea inevitabil și pe noi în fața unei alegeri de acest gen. Formulată brutal, întrebarea ar fi următoarea: angajarea satului în procesul de tranzitie este o afacere comunitară, a "lumii rurale", relativ globală și compactă, sau una de inițiativă individuală și astfel fundamental diferențiată?

Dacă vrem ca răspunsul la această dilemă să nu se reducă la o simplă opțiune academică, trebuie să privim mai întâi mai de aproape, fără nici un fel de *parti pris*, cine sunt în fapt "agenții sociali" ai schimbării în satul românesc. Vom constata atunci relativ rapid că ne este foarte greu să oferim un răspuns univoc, chiar și fără a lăua în considerație aparenta lor coexistență, invocată la început. Să luăm, de pildă, următorul exemplu: locuința ca vizualizare de statut. În Voinești, unde multă lume este foarte bogată, construcția de case tot mai falnice, depășind demult nevoie funcționale ale proprietarilor, a devenit terenul predilect al competiției simbolice, fiecare încercând mai mult sau mai puțin explicit să "iase în evidență" prin construcția pe care o face. Deși se desfășoară ca o adevărată competiție, mecanismul nu este însă cu adevărat unul de individualizare, iar rezultatul nu este diversificarea stilurilor arhitecturale. Fiecare face cum a văzut la vecinul, dar ceva mai mult sau ceva mai bine. Un model a cărui origine se pierde în anonimat, precum folclorul, se reproduce cu infime variații în nenumăratele exemplare "individuale". Dacă "la oraș", într-o societate modernă, pentru a ieși în evidență, pentru a obține un capital simbolic personal este nevoie "să fii altfel decât ceilalți" (în spătă, să construiești o casă pe cât posibil mai aparte sau în orice caz gândită de tine și pentru tine), într-o societate încă tradițională, cum este în mare măsură satul românesc, soluția pare să fie opusă: pentru a ieși în evidență, pentru a te diferenția... trebuie să faci ca

ceilalți, cu ceva în plus. În aceste condiții, ne putem întreba cine este "agentul social" al acestei evidente dinamici sociale pe care o reprezintă schimbarea înfățișării multor sate românești și apariția unui (unor) adevărat(e) stil(uri) "neo-rural(e)"?

Atât teoretic, cât și practic, ne aflăm astfel în dificultate de a alege transțant între alternativa holistă și cea individualistă. În aceste condiții soluția optimă ar fi, credem, identificarea unor strategii coerente și reprezentative de răspuns la "oferta socială" a tranzitiei, existente în mediul rural, cu evidențierea în fiecare caz în parte a naturii "agentului social", respectiv a raportului individ/grup în inițiativa și desfășurarea strategiei respective. Accentul pus pe strategie ar avea și avantajul de a ne face sensibili mai degrabă la procesualitate decât la structură, în condițiile în care tranzitie presupune și o trecere "de la o diferențiere de tip structural la una de factură procesuală" (Sandu, 1996).

În acest sens, pe parcursul inefabilului joc dintre experiența terenului și eforturile de explicitare, am ajuns să sintetizăm într-o formă schematică (vezi fig. 1) "traseul" de formare a strategiei, de natură să acopere într-un mod convenabil variabilitatea constatată în teren. Este vorba deci de un model descriptiv, cu aplicabilitate restrânsă, eventuala sa generalizare constituind o problemă de sine stătătoare.

Logica acestui model este una "genetică", de natură mai degrabă psihosocială decât sociologică, operând astfel și o anumită răsturnare de perspectivă față de aceea curentă în abordările tranzitiei: în loc să pivoteze în jurul ofertei sociale de schimbare, a imperativului reformei, considerată mai mult sau mai puțin omogenă și transparentă și în funcție de care societatea se împarte în (tipuri de) reformiști și conservatori, aceasta se centrează mai mult pe exigența individuală de "reușită în viață", în funcție de care are loc în ultimă

instanță perceptia și utilizarea ofertei sociale și care sanctionează strategiile ca fiind "căștigătoare" sau "pierzătoare". În această perspectivă am putea considera strategiile (sau tipurile strategice) ca încercări sistematice și globale de compatibilizare a criteriilor de reușită personală și a condițiilor percepute ale ofertei sociale, în funcție de valorile și resursele existente. Într-un mod mai specific și mai limitat, opțiunile strategice, care se înscriu în centrul acestui întreg proces, trebuie să tranșeze de regulă, conștient sau nu, măcar următoarele patru probleme: a) *scopul strategiei*, nu din punctul de vedere al proiectului social de schimbare, ci din cel al proiectului individului de viață - ceea ce pune problema conservării/schimbării de status; b) *mijloacele strategiei*, orientarea acesteia fie spre trecut (reproducere), spre prezent (exploatare) sau spre viitor (dezvoltare); c) *agentul strategiei* - ceea ce pune problema agentului social și a raportului individ/grup în performarea opțiunilor strategice; d) *sensul strategiei* - ceea ce ancorează alegerile sociale în spațiul de motivații profunde ale agentului social, legându-le de sensul lor existential, confruntat, se pare - cel puțin într-o perioadă de schimbări profunde ca cea de față - în principal cu opțiunea între acceptarea riscului și autodeterminare, pe de o parte, și evitarea eșecului și securitatea socială, pe de altă parte.

Utilizabilă atât holist, cât și individualist, această schemă ne va folosi în cele de față pentru prezentarea contrastivă a ceea ce am considerat a fi *tipurile strategice dominante* ale celor două comunități studiate, care prevalează în cele două comunități, impunând oarecum norma internă a acestora și exprimând destul de bine specificitatea lor globală.

Crăsanii și Voinești. Două tipuri strategice dominante

Originea istorică și referința

comună în cele două cazuri poate fi considerată gospodăria țărănească privită generic ca unitate elementară a organizării sociale sătești (unitatea ultimă a satului tradițional românesc este gospodăria și nici individul, argumentea P. Stahl, 1973) și ca devâlmașie familială. Cele două tipuri strategice identificate în cele două comunități pot fi considerate astfel ca variațiuni istorice distincte ale acestei structuri genetice comune. Vom vorbi astfel de tipul gospodăriei mixte difuze, dominant la Crăsanii, și de cel al gospodăriei individuale, caracteristic pentru Voinești. Amândouă au în centru gospodăria ca "mod de producție" și sistem de valori, dar, după cum vom vedea, o serie de alte componente le diferențiază destul de mult.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm o scurtă caracterizare contrastivă a acestor două tipuri, urmând în mare schema propusă mai sus.

Valori

Voineștii au fost, în mare parte, sat de moșneni. Deși sat vechi, Crăsanii a cunoscut valuri succesive de colonizare, fiind "sat de adunătură", de iobagi lucrând pe marile latifundii ale Bărăganului. După anii '50, Crăsanii, ca întreaga zonă de câmpie, a fost colectivizat, cooperativa fiind una săracă. Voineștii însă nu au cunoscut decât câțiva ani de întovărășire, care a generat o relativă bunăstare, prin plantarea livezilor de meri selecționați. Aceste antecedente istorice diferite și-au pus amprenta asupra mentalității oamenilor, asupra atitudinii lor față de pământ și față de muncă, asupra relațiilor umane și în general asupra standardelor lor de viață.

Astfel, cum era de așteptat, crăsanenii manifestă o mai mare倾ință spre "paternalism", spre o stare de dependență protejată: "Bine era dacă aveam cine să ne conducă cum trebuie. Așa, să vină cineva, să ne ia pământul asta de pe suflet, să nu ne mai supere cu el. Să-l ducă, să-l mun-

cească, să ne dea să mânăm, să ne lase în pace" - sunt de părere majoritatea celor din Crăsanii. De unde și frecvența nostalgiei a CAP-ului: "Era mai bine (înainte), dacă puteai te duceai, dacă nu, nu. De dat trebuia să-ți dea ceva. Dădea și la copii 200 kg. porumb, îmi dădea și mie, că aveam copii și nu puteam să merg la muncă. - Și atunci cine lucra, dacă tu și stăteau și doar luau? - Păi de la cei care lucrau se făcea parte la toți". La Voinești, dimpotrivă, chiar și în perioada comunismului mulți oameni considerau situația ca nefirească, pregătindu-se într-un fel și în măsură posibilului pentru "revenirea la normal": "În timp ce spunea, Ceaușescu, că nu va fi stăpân omul decât numai pe 1000m pătrați împrejurul casei, iar restul o să-i ia la CAP-uri... eu am mai cumpărat grădina asta, o jumătate de pogon și încă altă jumătate de pogon de la soră-mea. Deci am fost convins de la început că nu va merge la infinit. Pentru că era contra firii omului, contra menirii omului pe pământ, colectivul, viața asta de... să nu mai fi stăpân pe nimic". Această diferență de atitudine reiese foarte clar și din rezultatele chestionarului de orientări de valoare aplicat în cele două localități. Astfel, voineștenii aleg în mod semnificativ varianta "individii care nu reușesc în viață sunt singurii vinovați de asta" în timp ce crăsanenii o resping categoric, optând mai degrabă pentru varianta "de vină este sistemul socio-economic și politic".

Complementar acestei atitudini de dependență/independență, la Crăsanii și la Voinești se înregistrează atitudini diferite față de colectivism/individualism și egalitate/echitate. Astfel, la Crăsanii poti auzi frecvent afirmații de genul "să ne lase dracu' cum am fost, la grămadă, acolo!" și chiar și cei mai tineri, în relativ dezacord cu această atitudine, recunosc că "e greu acumă până ne-om da pe brazdă, ca să treacă fiecare la locul lui,... ca să treacă omul la locu'lui, adică să-și vadă de pământul lui. Suntem învățați cam la

grămadă, ne e greu să ne despărțim". La polul celălalt, un Tânăr din Voinești ne explică cum, la ferma unde lucra, dădea mai multă mâncare vacilor mai bune decât celor care dădeau doar 2-3 litri de lapte: "Da aia la fermă ce făcea, mergea mâncarea pe bandă, mergea pe bandă, la fiecare dădea egal. Și viața aia dădea lapte mult, 20-25 de kile de lapte și mâncă cât una care dădea 2-3 kile de lapte pe zi. Și nu se potrivea! Viața trebuie mâncată rațional. Și îngrijită rațional. Ca și muncitorul, fiecare muncitor trebuie evidențiat după munca lui și tratat după munca lui".

Referitor la această problemă a fost realizată și o investigare a comportamentului distributiv, folosindu-ne de o situație ipotetică de repartizare a unor venituri colective între membrii echipei.² Rezultatele arată că 40% dintre crăsaneni optează net pentru egalitarism, adică pentru împărțirea egală a veniturilor, indiferent de aportul individual la acest venit (cantitatea de muncă). La aceștia se adaugă un procent mic (6%) care rezervă egalitarismul membrilor grupului de apartenență (consăteni), refuzându-l însă "proveniților", celor străini de sat. De remarcat este și faptul că acest egalitarism este "principial" și nu oportunist, fiind promovat deși este defavorabil șefului de echipă. Explicația pe care o oferă un subiect este că "mai repede aș da de la mine ca să fie bine". La Voinești, procentul răspunsurilor egalitariste este semnificativ mai redus (25%). Se poate conchide astfel că aproape jumătate din populația Crăsanilor optează pentru practici egalitariste "dure", împărtășind o ideologie colectivistă pentru care solidaritatea și uniformitatea grupului sunt mai importante decât meritele individuale și echitatea între membrii grupului, această mentalitate fiind semnificativ mai puțin răspândită în rândul voineștenilor, unde 72% dintre subiecți optează pentru soluția de echitate.

Această practică egalitaristă, comparativ mai extinsă la Crăsanii, trebuie

nuanțată însă prin unele rezultate aparent contradictorii la chestionarul de orientări de valoare.³ Astfel, de pildă, având de ales între "multe mâini fac sarcina ușoară" și "lucrul de tovărăsie miroase a săracie", voineștenii sunt cei care aleg cooperarea în proporție de 81% față de numai 37% dintre crășăneni. De asemenea, între "omul cu rude nu pierde" și "ruda cea mai bună e banul din mâna", 40% dintre voineșteni se încredință în ajutorul ruedelor, față de numai 8% dintre crășăneni. S-ar părea deci că în aceste cazuri voineștenii sunt cei mai "colectivisti" și crășănenii cei mai "individualiști". Privite însă mai de aproape și pe fondul celor relevante anterior, lucrurile se schimbă. De fapt, crășănenii nu resping cooperarea, ci se tem să nu iasă păcăliți din această cooperare. De aceea lucru de tovărăsie le miroase a săracie și de aceea preferă banul din mâna față de ajutorul ruedelor. Colectivismul lor este o obișnuință, dar una paguboasă, conflictuală și anxiogenă. Dimpotrivă, în cazul voineștenilor, opțiunile lor la chestionarul de orientări de valoare nu denotă de fapt colectivism, ci o mai mare încredere și înclinare spre asociere și întrajutorare, pentru ei "multe mâini" însemnând nu riscul de a fi furați, ci șansa de a face într-adevăr sarcina mai ușoară. S-ar părea că avem de a face aici cu distincția pe care o facea Rădulescu - Motru între gregarism și solidaritate (pentru a generaliza însă gregarismul ca o caracteristică a "poporului român" - Rădulescu-Motru, 1990): colectivismul crășănenilor ar fi astfel unul gregar, în timp ce în cazul voineștenilor am avea de a face, dacă nu cu o deplină solidaritate, cel puțin cu o relativ mai mare deschidere spre forme de solidaritate.

Această interpretare este susținută și de asumarea responsabilității individuale la Voinești și frecvența fugă de responsabilitate la Crășani: "Mai bine era (înainte, la C.A.P.), că nu mai era grija la mine, era la ei" - rezumă foarte clar o femeie din Crășani.

Depășind cadrul strictei comparații dintre cele două colectivități, suntem înclinați să considerăm că ne aflăm aici în fața unei ipostaze reduse și particulare a clasicei opozitii între *Gemeinschaft* și *Gesellschaft*. La Crășani domină încă vechiul spirit devâルmaș - o variantă a genericului *esprit du don* - în care relația primează și înglobează indivizii, acesta exercitându-se însă acum în absența instituțiilor de control comunitar. Această stare este una constitutiv ambivalentă, analogă în multe privințe complexului oedipian din planul individual: crășănenii sunt strict egalitari în practicile lor patrimoniale și comparativ mai dispuși să-și sacrifice interesul personal pentru a menține relația de grup (egalitarism), dar în același timp mai egocisi, sănătând această relație de grup ca frustrantă și revoltându-se anarhic împotriva ei. Dimpotrivă, voineștenii sunt, comparativ, în mai mare măsură o asociere de *indivizi*, relativ mai apropiati de la fel de genericul *esprit du contrat*. Mai autonomi, mai "maturi afectiv", în sensul psihologic al cuvântului, voineștenii ne apar ca mai bine conturați ca indivizi, desprinși din magma relațiilor și construind pe cont propriu și "rațional" noi relații, de tip asociativ. Acesta este probabil și unul dintre motivele pentru care, într-o lume care și-a pierdut instituțiile comunitare încercând să funcționeze după o logică a contractului, voineștenii par mai adaptați, în orice caz, după cum vom vedea, mai mulțumiți și mai optimiști decât crășănenii.

Aceste caracteristici de mentalitate modeleză și atitudinea față de pământ și față de muncă în cele două comunități, ceea ce ne interesează în mod deosebit în cele de față. La Crășani apare și în această privință o ambivalență specifică, pământul fiind în egală măsură un bun devâルmaș, ce nu angajează individul ("...să ne ia pământul asta de pe suflet") și o revendicare individualistă ("să vină, să bată fărușul, să știu care e pământul meu"). La Voinești în schimb, pământul apare într-un mod

neechivoc ca o împlinire a ființei umane ("când n-ai nimic/pământ, nici în suflet n-ai nimic").

Unui pământ-povară îi corespunde astfel adesea la Crăsani o muncă-corvoadă: "De exemplu, noi ieșeam la pensie acuma, stăteam, nu mai munceam, că munceam în jurul casei căt mai puteam, dar la câmp nu ne mai duceam. Da'acuma mă duc obligată, dacă am pământ, ce să-i fac? Mă duc, dau pe brânci, dau la sapă, să ies și eu la capăt" - se plânge o femeie în vîrstă. Iar o Tânără completează: "Să-l ia dracu (de pământ), să scăpăm de el! Ce să facem cu el? Să ne lase dracu cum am fost, la grămadă, acolo. Ne dădea 150 kg. de grâu și trăiam din ăla și 15 arii de pământ și trăiam și cu grâul ăla, și cu porumbul ăla și aveam și ce ne trebuie." În concluzie, "ne-a pus prea mult pământ pe cap și nu putem să-l lucrăm". La polul opus, un voineștean afirmă plin de îndărjire: "Eu în mijlocul drumului dacă mă apuc și sap și arânjez, eu în mijlocul drumului fac porumb și cartof de n-are nimic".

În acest context, nu este de mirare că memoria crăsănenilor înfrumusețează din nou, adesea, trecutul ceapist: "Înainte veneam fără grija acasă... Acu, când vin de la sapă, viu cu grija, cu gândul că mai am și mâine de sapă"; "Păi știi de ce era mai bine? Că te duceai când vreai, faceai ce vreai. Aia era. Când vream ne duceam, bani luam"; "munceam la colectiv, dar munceam mai puțin față de acum" și.m.d., afirmații de acest gen regăsindu-se la mai toți cei chestionați în Crăsani. O parte a explicației acestei nostalgie pare să rezide și într-un soi de valorizare aparte a furtului: "Înainte furai, dar furai de la colectiv. Furai la grămadă" - ne explică un fost cooperator de la Crăsani, continuând apoi: "Furau tot de la colectiv și le plăcea la golani să stea în colectiv... Păi de la patron, dacă le mai furi, te împușcă! - Are condică la poartă. E niste trebură grele!"

La Crăsani povestile despre furatul de la C.A.P. devin adesea de-a

dreptul succulente.

"- Hai, lasă, că înainte trăgeai cu Ceaușescu trei ștuleți, atâtă, și acum ai porumbără vagoane și te vajti.

Ei da, atunci mă duceam și furam. Cât furam atunci!... Plecam noaptea de furam. Veneam și ne duceam, terminam porumbul. Ne prindea, maică, ne alerga. Câți kilometri erau?

- 8 kilometri.

- Uite, că n-am spus acolo, că băgăm porumb în săn și am răcit dracu 'la plămâni!

- Si ne dădeam de-a dura, ne intra mărcăini...

- Puneam mult, câte două duble".

"Cum ți-am zis - completează imaginea o altă femeie din Crăsani - eram 7-8 femei în echipă, echipa noastră, și toate când veneam seara acasă așa faceam, ne desfaceam cordonul și curgea o dublă de porumb. Aveam tot ce posteam... și fasole, și floarea soarelui, și semințe, tot."

Furatul apare ca un fapt îndreptățit, consfințit aproape printr-un soi de drept cutumiar, "a fura de la colectiv" fiind o categorie aparte de "a fura" pur și simplu: "Lupul de unde aleargă trebuie să mănânce. Deci eu eram la sector, nu luam cu sacul, luam cu ciurul, cu pumnul și creșteam și eu un porc. Unii lua din câmp cu sacul. Dar eu acolo, la postul meu, mânca și vițelul, mâncam și eu." Conform acestei vizionări despre furt era firesc ca și cinstea să fie redimensionată: "el a lucrat la C.A.P., era om cinstit, fi dădeai o ūică și-ți dădea zile-lucru" (F. 40 ani).

Vremurile s-au schimbat, furatul "haiducesc" de la "grămadă" nu mai este posibil, dar o anumită judecată de valoare asupra muncii și a cinstei a rămas. Astfel, nu este de mirare că la chestionarul de orientări de valoare, având de ales între "hotul neprins e negustor cinstit" și "mai bine să mori drept decât să trăiești strâmb", majoritatea crăsănenilor (58%) au ales prima variantă în timp ce majoritatea voineștenilor (79%) pe a doua.

Resurse

a) *Resursele demografice.* Cooperativizarea și industrializarea au generat, după cum se știe, fluxuri migratorii puternice, care au depopulat în mare măsură satele, determinând o îmbătrânire demografică a acestora. Fenomenul a fost cu atât mai intens cu cât depărarea de un centru industrial de atragere a forței de muncă tinere făcea dificilă naveta, determinându-i pe majoritatea tinerilor să se mute definitiv în centrele respective. Acesta este și cazul Crăsanilor: o cooperativă săracă și o relativă izolare i-au făcut pe tineri să părăsească definitiv satul. Lipsa copiilor a dus de asemenea la dezorganizarea școlii generale din sat, ceea ce la rândul său i-a determinat pe mulți părinți să aleagă calea orașului și datorită dificultăților locale de educare a copiilor. Această tendință de plecare a tineretului continuă și în prezent: "Nu mai suport aici. Îmi vine să înnebunesc dacă mai stau câteva luni" - afirma o fată din Crăsanii.

În prezent, vârsta medie a celor trei cătune ce alcătuiesc satul Crăsanii este de 50,27 ani. Pe lângă aglomerarea populației în plaja de vârstă de 50 de ani și peste, caracteristică este frecvența extrem de redusă a copiilor până în 10 ani și a tinerilor între 30-40 ani. La aceasta trebuie adăugat excedentul de femei în perioada de căsătorie (20-30 ani), numărul acestora ajungând să fie în Sudiți de peste 3 ori mai

mare decât cel al bărbaților.

Această evidentă îmbătrân feminizare a populației din Crăsanii să fie însă nuanțată prin existența mobilității săptămânaile și sezoniere derabile. Astfel, făcând un "recesămâna persoanelor care vin în fiecare gospodărie în perioada unui week-end, de pildă constată că populația satului se dubă practic cu aceste ocazii (precum și durate mai mari, în perioada principala munci agricole). Această populație mare măsură Tânără, care participă activa rurală și constituie o prezentă sistematică nu poate fi neglijată, omisă întregime din componența satului.

În cazul Voineștilor situația mai echilibrată. Întovărășirea din anii nu numai că nu a alungat oamenii din sat, prin crearea stațiunii pomicole, a oferit și locuri de muncă. De asemenea, situația Voineștilor la mijlocul drumului în platformele industriale ale Câmpulungului și Târgoviștei a permis locuitorilor o navă relativ comodă. Vârsta medie este astfel prezent de 42 de ani, cu o repartizare normală pe sexe și o stabilitate considerabilă mai mare decât în Crăsanii.

b) *Resursele economice.* Din analiza regisrelor agricole și a evidențelor existente la nivel de asociații a rezultat în prezent distribuția proprietății funcționale a gospodăriilor din Crăsanii este următoarea:

sub 0,5ha	0,70%	3,5>4ha	9,06%	7>7,5ha	2,09%
0,5>1 ha	3,83%	4>4,5ha	9,75%	7,5>8ha	1,74%
1>1,5ha	5,57%	4,5>5ha	12,19%	8>8,5ha	-
1,5>2ha	4,18%	5>5,5ha	4,18%	8,5>9ha	-
2>2,5ha	7,66%	5,5>6ha	5,22%	9>9,5ha	0,35%
2,5>3ha	11,15%	6>6,5ha	4,18%	9,5>10ha	2,44%
3>3,5ha	8,36%	6,5>7ha	6,62%	peste 10ha	1,39%
Total	41,45%	Total	51,20%	Total	8,01%

Semnificația principală a acestei distribuții o constituie marea fărâmăjare a

proprietății țărănești: proprietățile sub 5 ha însumează trei sferturi din total, 14,28%

dintre ele posedând sub 2 ha. Cu o astfel de structură a proprietății funciare și o populație puternic îmbătrânită demografic, orientarea spre o agricultură de subzistență, în limitele gospodăriei, devine aproape inevitabilă pentru cărăname. Chiar și aceasta devine însă problematică în condițiile lipsei echipamentelor agricole, a costurilor tot mai mari ale muncilor agricole și a prețurile scăzute de achiziție a produselor: "Acuma avem un câmp de porumb și nu ne putem plăti datorile" - conchide un crășean. Majoritatea sătenilor aveau astfel în 1994 datorii de 5.600.000 și chiar peste un milion de lei, în funcție de cât pământ dețineau, ce urmau să fie plătite din recolta de porumb, și aceasta grevată de diverse alte datorii. Pe de altă parte, fiind un teren inalienabil, dar divizibil, ca în cazul majorității împrietărilor din acest secol, această proprietate este destinată la fel de inevitabil unei și mai mari fărâmițări, concentrarea de pământ fiind accesibilă doar celor care

își pot permite să eludeze legea.

În Voinești suprafețele medii sunt mai reduse (sub 1 hecțar), dar foarte productive, partea cel puțin datorată stațiunii pomice și plantațiilor lăsate moștenire de către întovărășire ("...multi s-a pomenit cu pomi puși de întovărășire... N-ar fi avut mere nici să mănușe, că nu era buni de nimic. Dar luându-i de-a gata - mănușă, mălu, luce, de-a gata - a văzut de ei și a mers"). De asemenea, la ora actuală sunt înregistrate 49 de tractoare la o suprafață arabilă incomparabil mai mică decât în Crășani, unde există însă numai 4 tractoare.

În ceea ce privește veniturile, situația este de asemenea diferită la Crășani și la Voinești, nu numai deoarece pământul le aduce un venit mult mai mare voineștenilor decât celor din Crășani, ci și datorită faptului că primii au mai frecvent și un venit fix pe lângă veniturile din gospodărie. Aprecierea nivelului veniturilor în cele două localități este astfel elocventă:

	Crășani	Voinesti
0%	reușim să avem tot ce ne trebuie fără restricții	18%
11%	reușim să cumpărăm și lucruri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	15%
22%	ne ajunge pentru un trai decent, dar fără cumpărarea unor lucruri mai scumpe	21%
44%	ne ajung numai pentru strictul necesar	25%
22%	nu ne ajung nici pentru strictul necesar	21%

Dacă excludem categoria "săracilor", la fel de numeroasă în ambele comunități, nivelul "mediu" de acoperire a necesităților de trai este net diferit la Voinești și la Crășani: în primul caz aproape o cincime din populație își poate permite orice fără restricții (situație neîntâlnită în Crășani); dimpotrivă, aproape de două ori mai mulți crășeneni decât voineșteni trăiesc la limita strictului necesar.

Diferența dintre cele două comunități din punctul de vedere al veniturilor este la fel de evidentă și în cazul definirii globale a situației financiare ca satisfacă-

toare/nesatisfacătoare. Astfel, la extreame, 18,8% dintre voineșteni își apreciază veniturile ca total nesatisfacătoare, iar 46,9% ca total satisfacătoare, aceste cifre inversându-se în cazul crășenilor (37,7%, respectiv 21,3% - diferență statistică fiind puternic semnificativă).

Un alt mijloc, aparte și indirect, de evaluare a resurselor economice îl constituie cheltuielile ceremoniale. În condițiile în care cerințele rituale sunt aceleași în ambele comunități, este semnificativ faptul că la o pomiană, de pildă, la Voinești se împart 100 de vase ("doar cei mai săraci

împart 50"), în timp ce la Crăsani doar cei instăriți împart în jur de 20 de vase.

Rezumând, putem să constatăm că cele două comunități, Crăsanii și Voinești, au început "tranzitia" cu resurse net deosebite: cele ale unui C.A.P. sărac de câmpie, reîmpărțit, conform legii, foștilor proprietari și membrilor C.A.P., în primul caz, și cele ale unei reputate și înfloritoare zone pomicole, unde comerțul cu mere aducea venituri considerabile locuitorilor încă din vremea comunismului, în al doilea caz. Iar această diferență din start pare a se fi accentuat pe parcursul acestor ani.

c) *Resursele culturale*. O primă constatare în această privință se referă la nivelul de bază al cunoștințelor "de specialitate" ale țărănilor, sensibil diferite în cele două comunități. În Crăsani, competențele de agricultură ale localnicilor se rezumă la exigențele micii agriculturi de subsistență, marea cultură fiind lăsată în seama conducerii asociațiilor din care toți fac parte. Pe scurt, crăsănenii știu și fac ce și atât că "au apucat" ca fiind necesar întreținerii gospodăriei, fiind, cu mici excepții, lipsiți de inițiativă sau chiar refractari schimbării culturilor sau tehnicilor agricole. Dimpotrivă, voineștenii, datorită proximității stațiunii pomicole (unde mulți dintre ei au și lucrat sau lucrează încă), sunt foarte pricinuți în îngrijirea pomilor fructiferi, fiind deschiși oricărora experimentări de natură să le mărească productivitatea sau calitatea. Compoziția socio-profesională este variată, proximitatea stațiunii pomicole asigurând un număr mare de specialiști și tehnicieni și, poate și mai important, o largă difuzare a cunoștințelor de pomicultură în rândul populației. La aceasta se adaugă apoi diferența de nivel de instruire, datorată, bineînteles, și diferenței de structură demografică dintre cele două localități. Astfel, aproape jumătate din crăsăneni (49,2%) au mai puțin de 4 clase primare, acest procent fiind de numai 17,5% la Voinești. La extrema cealaltă, frecvența

persoanelor cu liceu sau școală postliceală este de 41,2% la Voinești, unde există și cadre cu studii superioare (7,2%), față de numai 8,2% la Crăsani, unde nimeni nu are studii superioare. Pe ansamblu, diferența de nivel de instruire dintre cele două comunități este puternic semnificativă statistic.

Opțiuni strategice

Sistemul de valori, pe de o parte, resursele, pe de altă parte, orientează și condiționează bineînteles opțiunile strategice, dar nu în absolut, nu ca joc unic de determinări. Un alt termen fundamental al ecuației îl constituie spațiul proiectat al reușitei personale, expectațiile de status - în registru social, imaginea de sine - în cel psihic, pe scurt, acel complex de reprezentări de sine care dă sens opțiunilor strategice. Fără această problemă a sensului, întreaga fenomenalitate a tipurilor strategice ale tranzitiei s-ar reduce la o simplă mecanică socială... fără sens.

Prima problemă pe care trebuie să o rezolve astfel un individ "căzut în tranzitie", în mod conștient sau nu, este aceea a poziționării sale în spațiul schimbării sociale. Mai brutal și simplist spus, el trebuie să răspundă la o întrebare pe care eventual nici nu știe că și-a pus-o: mă schimb odată cu schimbarea socială sau nu? Sau, mai academic spus, în condițiile unei schimbări societale fundamentale, fiecare individ trebuie să-și definească, fie și implicit, gradul și modul de păstrare/modificare a scopurilor și mijloacelor sale existențiale, a statusului său, această necesitate fiind cu atât mai imperioasă cu cât individul se află mai aproape de centrul, percepție sau real, al schimbării. Dacă există "reformiști" și "conservatori" în raport cu proiectul social de schimbare, există astfel - și poate mai întâi de toate - reformiști și conservatori în raport cu propriul proiect de viață, cele două "alegeri" nefiind deloc obligatoriu să coincidă.

a) *Scopul strategiei*

Pentru majoritatea țăranilor, "tranzitia" este - sau ar trebui să fie - mai degrabă o restaurație, un fel de revenire în fire: "Ajunsesem să ne ducem să cumpărăm pâine; făceam cu rându, trei-patru însă: săptămâna asta te duci tu, săptămâna asta te duci tu, aialaltă te duci tu... Acu de când ne-a dat pământu, să-ți spun eu, nu știu dă ce mi-a fost drag! Adică am zis așa, că mi-a înflorit inima iar, am zis că Doamne, om fi iar stăpân și noi pe pâinea noastră." Mai concis, un alt țăran rezumă și mai bine atitudinea generală: "...nu ne venea să credem că ne-am întors îndărât, să fim și noi iară". Problema strategică a tranzitiei va fi astfel, atât în cazul crăsănenilor cât și în cel al voineștenilor, refacerea, în funcție de valorile și resursele disponibile, a statutului de "gospodar".

Această "restaurație" poartă însă la Crăsani amprenta unei viziuni de țăran clăcaș, dispus să muncească în parte, cam ca la C.A.P. dar cu condiția să aibă și el "bucătăica lui de pământ" și fără servitutile excesive din ultimă vreme a comunismului. De unde și concluzia: "Aia era cel mai simplu, cum o luase la plecare, cu 5000 de metri pe membru cooperator. Restul să fie al lor, la stat. Avea și statul, aveam și noi".

La Voinești, conservarea statutului este mai degrabă limita "firească" a dezvoltării care, nici în plan economic, nici în plan simbolic nu trebuie să depășească limitele gospodăriei: "Pământ mi-am cumpărat atâta cât am zis când am fost Tânăr să pot să-l munceasc cu brațele mele, cum a zis Gheorghe Doja"; sau: "mi-am luat atâta cât am zis: mă, să fac nutret pentru doi boi, o vacă, un vițel, câteva oi, pe locurile mele, să-mi fac porumbăș pentru păsări, pentru porci, să cresc porci, să am, cum e datina, că vine Crăciunul - să tai porcul, vine Paștele - să tai vițelul, și așa mai departe".

La Crăsani, schimbarea de status este chiar sanctionată de mase: un consătean care s-a îmbogățit, urmând o strategie

pe care în alt studiu am numit-o "capitalism organic" (Mihăilescu et al., 1995), a fost imediat poreclit "ciocoiu" și tratat ca "alt soi de om". La Voinești, unde atât mentalitatea cât și resursele sunt diferite, acest "conservatorism de status" nu exclude competiția - ba chiar o presupune - dar aceasta este limitată prin "datină", prin faptul că este condiționată de "ceea ce pot să fac cu brațele mele" și este destinată tot înfloririi gospodăriei. Surplusul nu se investește în afară, ci se întoarce tot în gospodărie, resursele considerabile de care se dispune nu sunt reciclate, nu sunt căutate alte mijloace economice sau sociale de existență, chiar dacă acestea sunt, în principiu, accesibile. Consumul simbolic este și el cuprins în sfera semantică a acestui conservatorism. Am întâlnit astfel, de exemplu, într-o ogră din Voinești un tractor chinezesc de care proprietarul era foarte mândru, dar care era expus ca un bibelou, cu o cuvertură de plus și o vază de flori pe el. Pe scurt, în sfera tipului dominant, nimeni nu devine altceva decât "bun gospodar".

b) *Mijloacele strategiei*

Asemănătoare din punctul de vedere al conținutului strategiei, cele două comunități sunt fundamental diferite din punctul de vedere al orientării acesteia. La Crăsani avem de a face cu o strategie reproductivă, care urmărește, limitativ, "să o scoată la capăt": "De exemplu, noi ieșeam la pensie acum, stăteam, nu mai munceam, că munceam în jurul casei cât mai puteam, dar la câmp nu ne mai duceam. Da' acumă mă duc obligată, dacă am pământ, ce să-i fac?" Dimpotrivă, la Voinești strategia este explicit productivă, de acumulare: "Ați observat pe aici treburile: lumea e vrednică, domnule. Nu se uită că are milioane la CEC. Se uită ca să-și muncească avere, și din ce are mai mult, tot mai mult să aibă". "Este un fel de subzistență ce facem noi aici" - conchide un Tânăr din Crăsani. "Și eu m-am ajuns, v-am spus... am cumpărat, l-am muncit, mi-a fost drag de avere"

mărturisește un alt Tânăr, din Voinești:

Diferența de orientare a strategiei se poate urmări și la nivelul destinației produselor din gospodărie. La Crăsanî, în afara consumului propriu, acestea intră, pe de o parte, într-un sistem de redistribuire a resurselor în rețeaua familiei extinse (vom reveni asupra acestui aspect) iar pe de altă parte devin obiect de troc. Moneda de schimb este în principal porumbul, pe care se poate obține var, scândură, fructe, îmbrăcăminte, etc. Partenerii cu care sunt realizate aceste schimburi în natură sunt fie oameni din zona de deal (pentru var, fructe, cartofi), fie tigani nomazi (pentru îmbrăcăminte). De asemenea, ialomițenii oferă fabricilor producătoare sfeclă și floarea soarelui contra zahăr, respectiv ulei.

Aceste schimburi în natură nu sunt agreate de voineșteni, iar în cazul în care recurg totuși la troc, nu sunt cei care îl inițiază. Regula generală este de a vinde cât mai bine mărele, pentru aceasta "prospectarea pieții", de la Cluj până la Constanța fiind curentă.

Deși mai săraci și prinși în mare măsură într-un ciclu productiv de subzistență, crăsanenii sunt cei care fac economii într-o măsură considerabil mai mare decât voineștenii, mult mai bogăți și mai deschiși "spre piață": 67% dintre crăsanenii anchetați au declarat că au făcut economii față de numai 21% în cazul voineștenilor. Departe de a fi un paradox, aceste cifre confirmă și pe această cale orientarea opusă față de dezvoltare a celor două tipuri strategice dominante.

În sfârșit, această diferență poate fi urmărită și la nivelul raportării față de bunuri. Lî s-a cerut astfel locuitorilor din cele două sate să ierarhizeze într-un repertoriu dat de bunuri pe acelea pe care le consideră a fi cele mai necesare, respectiv cele mai puțin necesare. Distinct în ierarhia necesităților voineștene apar frigiderul, tractorul și telefonul; corespunzător, propriu doar crăsanenilor apar sărbătorirea Paștelui și Crăciunului prin mese bogate și

economisirea de bani. La extrema cel pe lângă calculator, locuință la oraș vacanță în străinătate, considerate degrabă inutile atât de unii cât și de cei pe lista crăsanenilor apar în mod spe video și casetofon, încălzire centrală și inutil decât toate, WC în casă, nu în ci (la Voinești, toate casele construite ultima vreme au trecut la încălzire cent și sală de baie).

c) Agentul social

Inițiativa și gestiunea opțiunilor strategice, natura agentului social al strategiei sunt marcate profund de viziu generală asupra diferențierii sociale, valoarea acordată colectivismului și individualismului, dar și de nivelul resursei. Diferențele mari dintre cele două connotări constatate în aceste privințe își spune cuvântul și în ceea ce privește agentul social. Natura acestuia este marcată în principal de o diferență fundamentală: viziune și funcționare a diferențierii sociale, egalitar-devălmășă la Crăsanî și competitiv-individuală la Voinești: "Domne, ce și se cuvine tie tot și mie nimic?" - revoltă un crăsanean. Numai pentru fapă că ești competitiv? Stai, măi frate, dă-mi mie, că în fond, fără mine tu ești mort". În acest fond, la Crăsanî agentul social este constituit din familia extinsă într-o formă generată de devălmășie, în care între nucleul rămas la sat și "neamurile" răpândite prin țară. Copiii au drepturi egale asupra proprietății, practicile patrimoniale fiind normativ egalitare: "Nu vrea să-i dețin pământul lui fi-su care stă cu ea și muncește, că mai are doi băieți / București, și trebuie să le dea și alora, că nu pot să-i lași cu mâna goală". Neamurile participă și ele în mod variabil la distribuirea muncilor și a produselor și la luarea deciziilor. Astfel, ceea ce se vizează în principal este redistribuirea resurselor în rețeaua difuză a acestei gospodării extinse: "Toată lumea astă de aici, pe strada astă, toți au copii la București. Au copii și vin de la oraș și-i aduce"; sau invers: "Păi vine și

cumnatu meu, vine și văru de la București, ce să facă și ei? Fratele lui are trei copii, fratele meu de la Giurgiu are soția someră, trebuie să-l ajut și pe el; ăla de la Slobozia, vorba aia, vine la mine, și dau o pasăre, lapte, ce am și eu pe bătătură".

Această devâlmașie familială pare să fie legată în mod frecvent în satul românesc de un nivel scăzut al resurselor: "Cu cât coborâm pe treapta celor săraci, cu atât devâlmașia familială apare ca un caracter mai clar și sătenii sunt mai în măsură să și-o expună teoretic cu mai multă precizie" (H. Stahl, 1965). În acest sens și ținând cont de faptul că în prezent această "devâlmașie" se reproduce la scară extinsă a unei rețele de rudenie extinsă adesea pe sute de kilometri, vom vorbi în acest caz de *gospodăria mixtă difuză*.

Această structură egalitară și distributivă se reproduce și la scară mai largă, în "devâlmașia" asociațiilor ("Să ne lase dracu cum am fost, la grămadă, acolo"). Ceea ce este astfel specific acestui "agent social" este o distribuire difuz-egalitară a deciziilor de întreținere, de preferință cu delegarea restului inițiativelor și responsabilităților ("Mai bine era înainte că nu era grijă la mine, era la ei").

La Voinești, pe de altă parte, gospodăria se restrâng la familia nucleară: "la noi o familie este casa", fiecărui copil construindu-i-se de regulă o casă unde se retrage cu familia imediat după căsătorie. În principiu, se păstrează și aici egalitatea tradițională a drepturilor de moștenire, cu o diferențiere explicită între sexe. În fapt, "se mai inclină uneori balanța, după cum e și copilul", spre deosebire de Crăsanii, la Voinești existând o clară orientare a părinților spre diferențierea patrimonială ("fiecăruia după merit"). Pe de altă parte, voineștenii se sprijină mai puțin pe neamuri, apelând mai mult la vecini, întrajutorarea fiind mai degrabă rezultatul unei alegeri libere decât cel al unui dat normativ. Aceste atitudini sunt evident legate de modul în care este concepută însăși

gospodăria: "Degeaba iezi pământu ăsta să-l dai peste cap, dacă nu știi să conduci o gospodărie. Gospodăria se conduce delicat, cu planul, cu dirigeaua... Să știi ce ai în gospodărie, să ai grijă de toate, ca la armată". Gospodăria este o instituție care se cere condusă. Responsabilitatea și inițiativa nu numai că nu sunt limitate sau chiar delegate, ca la Crăsanii, ci trebuie asumate și planificate "ca la armată", cu "delicatețe" dar și cu "dirigeaua", acestea fiind definițiorii pentru însuși statutul de gospodar ca centru de inițiativă al unui nucleu familial. În acest sens vom vorbi, în cazul Voineștilor, de *gospodăria individuală*.

d) *Sensul strategiei*

Problematica sensului ni s-a impus de abia către sfârșitul cercetării noastre, astfel încât nu dispunem de date direct relevante în această privință. Devenise însă tot mai evident pe parcursul ultimului an de cercetare că voineștenii și crăsanenii au "viziuni despre lume" comparativ distințe, că în majoritatea lor așteaptă altceva de la viață. Mai egalitari, mai conformiști, evitând responsabilitatea personală și proiectând-o asupra societății, crăsanenii păreau a se apropia de tipul lewinian al "evitării eșecului". Dimpotrivă, voineștenii, mai autonomi și întreprinzători, asumându-și în mai mare măsură responsabilități individuale și dispusi să o ia oricând de la capăt, apăreau ca fiind mai apropiati de tipul "asumării riscului". Dintre itemii existenți în chestionarele folosite, unul singur atingea însă explicit această problemă, în această privință diferența între colectivități fiind totodată semnificativă statistic: voineștenii consideră că "noile experiențe înseamnă cunoștințe în plus, deci trebuie căutate", în timp ce crăsanenii sunt de părere că "noile experiențe înseamnă efort și noi necazuri, deci trebuie evitate".

Stil de viață și reușită

Dacă ar fi să dăm o expresie sintetică celor spuse până acum, am fi

înclinații să afirmăm că locuitorul tipic al Crăsanilor revendică egalitatea, *asigurarea sărăciei* și este fatalist și orientat mai degrabă spre evitarea eșecului, în timp ce voineșteanul revendică mai degrabă echitatea și *dobândirea belșugului*, este mai individualist, mai constructiv și mai orientat spre căutarea succesului.

“Asigurarea sărăciei” prin strategii reproductive generează astfel la Crăsanii un stil de viață care tinde să păstreze identificabilitatea cu “țăranul oropsit”. El “se descurcă cum poate”, împărțind (mai mult sau mai puțin) frățește munca și veniturile cu “cei ai casei” (“Eu le dău la ai mei, iar care nu are la țară, să le ducă statu”), fiind însă permanent asuprit de alții și ca atare “necăjit”: “Un țăran înseamnă care aleargă foarte mult pe câmp, muncește, e cel mai necăjit țăranul”. Pentru acest “țăran oropsit” valorile centrale, care îi dictează comportamentul, par a fi solidaritatea (adesea conflictuală) a neamului, egalitarismul de grup și nemulțumirea, dacă nu chiar agresivitatea permanentă față de diversi acaparatori reali sau imaginari. Gregarismul său primar este astfel dublat de o neîncredere permanentă în oameni (doar 17% dintre ei cred în adevarul proverbului “bine faci, bine găsești”, față de 87% dintre voineșteni) și de o acceptare fatalistă a sorții sale de “țăran oropsit” (“în loc prost degeaba dai cu sapa”, afirmă peste jumătate din crăsaneni, față de numai 13% dintre voineșteni). El își apără permanent “sărăcia, și nevoile și neamul”, viziunea sa despre viitor fiind de regulă una pesimistă (44% dintre ei consideră că situația familiei lor va fi mult mai rea peste 5 ani). Global, tipul strategic dominant al crășaneanului se înscrie astfel mai degrabă în categoria “pierzătorilor”.

La extrema cealaltă a stilurilor de viață “gospodărești”, voineșteanul oferă mai degrabă imaginea “țăranului pricopșit”. La baza acesteia se află un ethos al muncii foarte puternic și bine conturat (87% dintre voineșteni consideră că “omul

sfințește locul” față de numai 54% dintre crăsaneni și 81% adaugă că “degeaba ai noroc dacă nu-l pui la treabă”, față de numai 58% dintre crăsaneni care sunt de acord cu această părere), definit prin spiritul de ordine (“ca la armată”), dragoste și pricepere (“*Și eu am plecat de la zero. Da' dacă ai conștiință și o leacă de inimă de om, faci treabă. Dacă n-ai plăcere însă și le-ncerici pe toate, nu faci nici una bună*”), cinsti sau, cum se spune, “frică de Dumnezeu” (“*Eu niciodată n-am râmnit la nimeni. Așa trebuie să muncești ca să nu râmnești la nimeni?*”) și, nu în ultimul rând, mobilitate, deschidere la experiență (la chestionarul aplicat în Voinești, 78% dintre subiecți au considerat că “noile experiențe înseamnă cunoștințe în plus, deci trebuie căutate”). De aici rezultă în final și optimismul și încrederea de care dău dovedă voineștenii: “*Eu ceea ce mi-am propus în viață, totdeauna am reușit*” - ne-au declarat mai mulți bătrâni, altminteri trecuți prin prizonierat, lagăre, pierderea averii, etc. De altminteri, 54% dintre voineșteni consideră că o vor duce mult mai bine sau mai bine în următorii 5 ani.

Acest stil de viață presupune și efortul permanent de vizualizare și confirmare a statutului de “gospodar”, care începe odată cu “negocierea” căsătoriei și se încheie cu ceea ce lași moștenire copiilor. Aceasta crează, pe de altă parte, un sistem de obligații (“*am fost nevoie să-mi cumpăr pomii, am fost nevoie să învăț, nevoie să mă duc la școală să învăț agricultura...*”), pe care adesea adolescenții și tinerii îl resimt ca înrobitor. Cert este însă că, în final, cea mai mare parte a localnicilor împărtășesc părerea că cei “*care aici e oameni bogăți, e și oameni gospodari*”. Am putea spune astfel că gospodarul voineștean se înscrie mai degrabă în categoria “câștagătorilor”.

* * *

Și totuși, “gospodarul” nu este și nu va fi niciodată un “capitalist”. Dife-

rentierea între "chiaburi" și "sărmani" se reface și în prezent, în funcție și de alți factori decât în perioada dinaintea colectivizării, primii fiind relativ mai mulțumiți cu starea de fapt decât ceilalți. Si unii și alții însă nu pot și/sau nu vor să iasă, de regulă, din spațiul gospodăriei. Când se depășește criteriul subzistenței, miza rămâne mai degrabă una de înstărire a gospodăriei și nu de creștere economică la nivelul unei economii de piață. Pe scurt, conservatorismul de status al gospodarului limitează creșterea și diversificarea, interferând astfel negativ cu exigențele economiei de piață, chiar și atunci când

orientarea strategiei este una de dezvoltare, ca în cazul tipului strategic dominant la Voinești.

Chiar dacă aceste tipuri strategice, bazate doar pe studiul a două comunități distincte, sunt departe de a acoperi varietatea situațiilor din lumea rurală actuală, este totuși plauzibil să considerăm că "modelul bunului gospodar", cu diversele sale variante, acoperă o bună parte a acestei variabilități. Ori, dacă aşa stau lucrurile, aceasta constituie o serioasă condiționare a oricărei încercări de modernizare a agriculturii și înscriere a ei într-o logică de piață.

Note și bibliografie

1. "Reușita" nu este privită aici în spiritul faimoasei Zweckrationalität, ca maximizare ratională a câștigului, ci mai apropiat de vizionarea lui Gellner, pentru care omul este "un animal care evită gafele" (Gellner, 1986). Am putea spune că, din această perspectivă, evitarea reușită a eșecului este deja o formă de... reușită.
2. Proba a constat în următoarea povestire: "Ca să câștige niște bani, Ion, Gheorghe și Vasile s-au angajat cu ziua la niște târani, să culeagă porumbul (respectiv merii). Ion și Gheorghe erau din sat iar Vasile venise de la oraș. În prima zi, Ion a cules de două ori mai mult decât Gheorghe și Vasile. La sfârșitul zilei, Ion, care era șeful echipei, a primit 10.000 de lei pentru toți trei. Cum credeți că ar fi fost mai bine să împartă banii: a) 5.000 lui Ion, 2.500 lui Gheorghe și 2.500 lui Vasile; b) 3.500 lui Ion, 3.500 lui Gheorghe și 3.000 lui Vasile sau c) 3.400 lui Ion, 3.300 lui Gheorghe și 3.300 lui Vasile?
3. Chestionarul de orientări de valoare utilizat în cercetarea de față este rezultatul unor modificări succesive ale unei forme adaptate de Sorin Ionita după chestionarul paremiologic elaborat de Dr. Gheorghita Geană.

Boudon, R., "Individualisme et holisme dans les sciences sociales", în Birnbaum, P. et J. Leca, *Sur l'individualisme. Théories et méthodes*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1986, pp. 45-59.

Garoflid, C., "Regimul agrar în România", în Encyclopédia României, București, 1938.

Gellner, E., "L'animal qui évite les gaffes, ou un faisceau d'hypothèses", în Birnbaum,

P. și J. Leca, *Sur l'individualisme. Théories et méthodes*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1986, pp. 27-44.

von Hirschhausen-Leclerc, B., "L'invention de nouvelles campagnes en Roumanie", în *L'Espace géographique*, 1, 1994, pp. 318-328.

Mead, Margaret, *Cultural patterns and technological change*, Unesco, Paris, 1953.

Metes, St., Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII-XX, ediția a doua, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Mihăilescu, V., Nicolau, V., "La «transition» entre holisme et individualisme", în Rum. Jurnal of Sociology, 4, 1995.

Maurel, Marie-Claude, La transition post-collectiviste. Mutations agraires en Europe Centrale, L'Harmattan, Paris, 1994.

Rădulescu-Motru, C., Sufletul neamului nostru. Calități bune și defecte, Editura Anima, București, 1990.

Sandu, D., Sociologia tranzitiei. Valori și tipuri sociale în România, Editura Staff, București, 1996.

Sivignon, M., "La diffusion des modèles

agricoles: essai d'interprétation des agricultures de l'est et du sud de l'Europe", în Revue Géographiques des Pyrénées et du Sud-Ouest, tome 63, fasc. 2, 1992-1993, pp. 133-154.

Stahl, H.H., "Organizarea socială a țărmii", în Encyclopédia României, București, 1938.

Stahl, H.H., Contribuții la studiul satelor devălmaș românești, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1965.

Stahl, P., L'organisation magique du territoire villageois roumain in l'Homme, vol. XII, 3, 1973.

Verdery, K., "The Elasticity of Land: Problems of Property Restitution in Transylvania", în Slavic Review, volume 53, number 4, 1994, pp. 1071-1109.

Fig. 1

